

Vicko Kapitanović

NEOBJAVLJENI LITURGIJSKI KODEKS

RIMSKO-FRANJEVAČKI KALENDAR IZ XV. STOLJEĆA

Preobrazba liturgijskih knjiga, posebno misala i brevijara, od XIII. do XV. stoljeća osjetila se i u hrvatskim krajevima i naročito došla do izražaja u XV. stoljeću. Plod su te preobrazbe liturgijski kodeksi, nastali ili sačuvani na našem području, a potkraj XV. st. i tiskane staroslavenske liturgijske knjige na glagoljici. Tek je jedan dio te bogate baštine znanstveno proučen. Drugi je dio jedva ili nimalo poznat tako da se još uvijek možemo nadati i novim otkrićima.

Jedan takav kodeks iz XV. stoljeća otkriven je pred više godina u biblioteci franjevačkog samostana Gospe od zdravlja u Splitu. O tom sam kodeksu već pisao u časopisu *Archivum Franciscanum Historicum* 1978. godine.¹ Kodeks sadrži pet rukopisnih djela među kojima *Liturgijski kalendar* i *Razjašnjenje zapovijedi pravila sv. Klare* Nikole iz Osima koje se osim u splitskom kodeksu sačuvalo, koliko je poznato, samo još u tri rukopisna primjerka na čitavom svijetu.² Ovom raspravom želim na taj kodeks upozoriti naše znanstvenike i čitatelje i nešto se opširnije osvrnuti na liturgijski kalendar.

U Hrvatskoj su dosada prilično obrađene samo liturgijske glagoljske knjige, a i to zahvaljujući istraživačima iz Staroslavenskog zavoda u Zagrebu. Većem istraživanju tih liturgijskih knjiga bez sumnje je mnogo pridonijelo i uvjerenje da se u njima očituje naša posebnost i naša vlastita kultura. Kolikogod su nam te knjige na ponos jer se s njima zaista svrstavamo ravnopravno u red evropskih kulturnih naroda, dapače se među tim narodima još i ističemo po svojoj posebnosti, ipak te knjige nećemo moći potpuno pravilno ocijeniti dok ih ne usporedimo s ostalim liturgijskim knjigama toga vremena.

1. V. KAPITANOVIĆ, *Un codice quattrocentesco francescano di Split*, *Archivum Franciscanum Historicum*, 71 (1978) 450-459.

2. Osim splitskog primjerka to su još rukopisi u Bologni, New Jersey i Rimu. Usp. U PICCIAFUOCO, *Fr. Nicolò da Osimo (1370?-1453), vita, opere, spiritualità*, Montepandone 1980, 133.

Preobrazba liturgijskih knjiga od XII. do XV. stoljeća

Preobrazba liturgijskih knjiga od XII. do XV. stoljeća odvijala se u skladu s preobrazbom u društvu, napose u nižim slojevima, s izmijenjenim ritmom života i s nastojanjem Crkve da se i sama prilagodi novim izmjenama i potrebama. Poznato je iz povijesti liturgije koliko je u to vrijeme liturgijska služba u Crkvi još bila nejedinstvena sve do reforme brevijara (1568.) i misala (1570.) pape Pija V. Čak su u samom Rimu, u tri glavna središta: bazilici Sv. Petra, lateranskoj ba-

res p carnis cubitū. / uē editū ex uirgine
pauescit omīs anima p que et nos resurget
deuota mte credim / u nob p baptis m do
nasti indulgentiā q tenciam uinculis ligat
tēscientie. Qui crucē ppt bonnē
suscipe es dedit tuū sangnē nrē salut pū
Ga t dnē q surrexerit amoris cum ad
Aurora lucis rutilat celū laudib; itonat mū
dus exultans iubilat. gemens ifernū ululat.
ū rer ille fortissimū mortis tēfactis urib;
pede tēculcans tartara soluit apena misens.
ne a clausus lapide custoditē subm

Početak uskrsnog himna AURORA LUCIS RUTILAT sa korice splitskog kodeksa (12. stoljeće).

zilici i na papinskom dvoru postojale tri vrste časoslova s tekstovima koji su se međusobno razlikovali. Zbog skupoće kodeksa na pergameni i zbog njihove veličine i težine zbog koje su bili nepogodni za nošenje skoro je nezamislivo govoriti o privatnom moljenju čitavog časoslova. Veće crkve imale su redovito velike rukopisne kodekse pričvršćene lancima. Očito je da su mnoge crkvene osobe priželjkivale imati vlastiti manji brevijar koji bi se mogao nositi sobom na put i moliti na putovanju.

U toj su preobrazbi liturgijskih knjiga posebnu ulogu odigrali franjevci. Oni su na začuđenje svojih suvremenika opasani konopom, odjeveni u smeđe, pošivene tunike koje su im padale do gležanja i s kukuljicom koja nije bila pričvršćena za odijelo, stalno nosili sobom svoje knjige (najvjerojatnije brevijare i obrednike) u posebnim navlakama obješenim oko vrata.

Franjevci su prihvatili brevijar rimske kurije i prilagodili ga svojim potrebama izostavivši neke dijelove brevijara i svece lokalnoga rimskog značenja i nadodavši mu nove jer je brevijar bio namijenjen moljenju i izvan Rima. Slično su postupili i s misalom učinivši od njega *Missale Fratrum Minorum secundum consuetudinem Romanae curiae*. Takav brevijar i takav misal, koje su franjevci preuredili, postao je kasnije osnova brevijara i misala pape Pija V.³

Proširenju rimsko-franjevačkog brevijara po Evropi pridonio je najviše veliki broj franjevaca, kojih je u drugoj polovici XIII. st. bilo oko 200.000, ponešto možda franjevački biskupi i mnogo više studenti klerici koji su studirali na velikim evropskim sveučilištima. Studentima je takav mali prilagođeni rimsko-franjevački brevijar odgovarao za privatno moljenje, „prihvatili su ga s veseljem i, završivši studij, promovirali su ga u svojim biskupijama”.⁴

Prema liturgijskom povjesničaru Mariju Righetiju, „može se reći da mnogi rukopisni brevijari XIV. i XV. stoljeća, koji se nalaze u glavnim evropskim bibliotekama, svi odražavaju Brevijar Kurije prema franjevačkoj reviziji i točno prenose raspored dijelova”.⁵

Dosadašnja su proučavanja pokazala da se i u našim latinskim i glagoljskim liturgijskim knjigama prije tridentske obnove odražava franjevačka baština ili „franjevački elemenat” kako je istakao vrsni poznavalac naših glagoljskih liturgijskih knjiga fra Leonardo Josip Tandarić. Ipak se još uvijek nije uspjelo otkriti kojim su nam sve putovima dolazili bilo glagoljski bilo latinski liturgijski tekstovi jer mnogi tekstovi, posebno latinski koji su služili kao predložak glagoljskim, nisu proučeni.⁶

3. Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica I*, Milano 1964, 343; II, Milano 1969, 651-661.

4. RIGHETTI, *Manuale II*, 661.

5. *Isto*.

6. Usp. J. TANDARIĆ, *Franjevački elemenat u hrvatskoglagoljskim liturgijskim knjigama*, Kačić, 9 (1977) 141-145.

Rimsko-franjevački kalendar iz splitskog kodeksa

Tekst o kojem ovdje raspravljamo zapravo je liturgijski kalendar rimskog tipa prema franjevačkoj prilagodbi. Takvi su se kalendari redovito nalazili na početku misala i brevijara ali su ponekad bili i u drugim zbirkama tekstova posebno u obrednicima ili priručnicima za svećenike. U splitskom kodeksu kalendar je uvezan skupa s još četiri rukopisna djela na pergameni i s rijetkom knjigom *Speculum vitae beati Francisci et sociorum eius* (Ogledalo života blaženog Franje i njegovih drugova) iz 1504. godine u kojoj je opisano i jedno hrvatsko hodočašće u Asiz iz XIII. stoljeća.⁷

Čitavi je kodeks iz početka druge polovine XV. stoljeća, veličine 160 x 115 mm. Sastavljen je od 9 svešćića od kojih prvi ima 6 listova (ternus), drugi, sedmi i deveti po osam listova (quaterni), treći, četvrti, peti i šesti po 10 listova (quinterni). Tri folija iz drugog svešćića, sedam iz sedmoga i tri iz posljednjega devetog svešćića izrezani su, a također je izrezan i prazni dio pergamene ispod teksta u Kalendaru na f. 2-8 i 12. Budući da su ti izrezani dijelovi pergamene ponekad bili veoma maleni, mogli su vjerojatno biti ispisani i upotrijebljeni za „zapis“, tj. molitve koje su se sve do XVIII. stoljeća, a i kasnije, ušivale u odjeću i trebale su štititi onoga tko ih je nosio od različitih nepogoda duhovne i tjelesne naravi.

Pergamena je bijela i tanka, kakva se izrađivala u vrijeme humanizma i renesanse. U svešćiću koji sadrži kalendar nešto je deblja i bjelja. Međutim, isto takva pergamena nalazi se i u četvrtom svešćiću (f. 266 i 269) što odaje da je kodeks u početku mogao sačinjavati istu cjelinu. Kodeks je ispisan izvanredno lijepim i savršenim okruglim humanističkim pismom kakvo se upotrebljavalo u pisanju knjiga (humanistica libraria vel rotunda). Pismo je dosta sitno. Kalendar je pisan nešto većim slovima, u jednom bloku, i crnjim mastilom nego u ostalim djelima koja su pisana u dva stupca. Ali potez slova izgleda isti u svim djelima. Rubrike na početku teksta i na rubovima ispisane su crvenilom. Inicijali nisu izrađeni i na odnosnim su mjestima ostale praznine. Crte za redove i rub teksta povučene su olovom.

Kodeks je, s drvenim koricama, bio uvezan i ukoričen u kožu. Danas je od uveza ostala samo zadnja korica s dvije mesingane spone za zatvaranje kodeksa. Od prve korice ostao je samo list pergamene koji je bio nalijepljen na koricu koju je pridržavao uz svezak. List sadrži liturgijske tekstove, i to četiri posljednje kitice (24 stiha) himna *Pange lingua gloriosi*, 13 stihova himna *O Rex aeternae*,

---

7. Djela su uvezana ovim redoslijedom: *Calendarium romanoseraphicum*, f. 1r-6v; *Passio Domini nostri Iesu Christi secundum insimul quattuor evangelistas*, f. 7r-12r; *Speculum vitae beati Francisci et sociorum eius*, Venetiis 1504. (tiskano, 240 f.), f. 13r-252v; S. Bonaventura, *Legenda maior sancti Francisci*, f. 253r-292r; Nacolaus de Auximo, *Declaratio praeceptorum regulae sanctae Clarae*, f. 294r-296v; Ioannes de Capistrano, *Declaratio regulae sanctae Clarae cum epistola introductoria ad Elisabetham abbatissam monasterii Corporis Christi Mantuae et exhortatione*, f. 296v-308v. V. KAPITANOVIĆ, *Un codice quattrocentesco*, 450.

Domine i dvije kitice i pol (10 stihova) himna *Aurora lucis rutilat* koji se još i danas upotrebljavaju u bogoslužuju uskrsnog vremena a pisani su karolinškom minuskulom dvanaestog stoljeća. Pergamena kojom je pričvršćena preostala druga korica, pisana talijanskom knjiškom goticom četrnaestog stoljeća, sadrži egzorcizme nad muškarcem i ženom prije krštenja i vjerojatno je nekada sačinjavala dio starog obrednika.

Po svemu sudeći, svi su svešćići nekada sačinjavali dijelove istoga većeg kodeksa koji je po svom sadržaju i po svom malom formatu mogao biti svojevrsni *vademecum* nekoga putujućeg franjevca iz XV. stoljeća. Kalendar je u tom djelu, po običaju, stajao na prvom mjestu. To mu je prvo mjesto dao i kasniji vlasnik koji ga je dao prevezati. Po oznakama stupnja svetkovina Kalendar pokazuje da je bio namijenjen liturgijskoj uporabi.

Tekst Kalendara

Kalendar je, kao i drugi onodobni kalendari, pisan za trajnu uporabu, tj. kao vječni kalendar. To se u onodobnom računanju vremena postizalo označavanjem zlatnog broja, nedjeljnog slova i datuma prema rimskom računanju vremena, Kalendama, Nonama i Idama. Moderni način označavanja dana u mjesecu rednim brojem nije unesen u Kalendar.

U objavljivanju teksta Kalendara izostavio sam čisto kalendarske podatke, broj mjeseci, sedmica i dana u godini; broj dana u mjesecu, broj mjesečevih dana, broj sati dana i noći, astronomske oznake položaja Sunca prema zviježđu i onodobni način računanja vremena, tj. zlatni broj, *claves terminorum* koji su služili za izračunavanje datuma pomičnih svetkovina, nedjeljno slovo i datiranje prema Kalendama, Nonama, i Idama. Datiranje sam zamijenio modernim načinom prema rednim brojevima dana u mjesecu. Onodobni bi podaci, naime, mnogo opteretili sam tekst, a za ovu raspravu po sebi nisu važni. Uostalom, mogu se lako pronaći u poznatim priručnicima za računanje vremena.

Sav je ostali tekst, uz suvremeni način datiranja, donesen u prijepisu. Kratice pojedinih riječi razriješene su u samom tekstu. Pisanje velikih i malih slova i pravopisnih znakova provedeno je prema modernom pravopisu. Da bi se dobila što bolja vizualna slika Kalendara i istakla mjesta koja su istaknuta u samom Kalendaru, sve su crvenilom pisane riječi, kao zapovjedne svetkovine i oznake stupnja slavlja, istaknute kosim slovima (kurzivom) u prijepisu teksta.

IANUARIUS

- 1 *Circumcisio Domini, et sancti Basili, et sanctae Martinae virginis et martyris. Duplex maius.*
- 2 *Octava sancti Stephani. Semiduplex maius.*
- 3 *Octava sancti Ioannis. Semiduplex maius.*

- 4 Octava Innocentium. *Semiduplex minus.*
5
6 *Epyphania Domini. Duplex maius.*
7
8
9
10 Sancti Pauli primi heremitaе.
11 Sancti Iginii papae et martyris.
12
13 Octava Epyphaniae. *Duplex minus.*
14 Sancti Felicis in Pincis presbyteri et martyris.
15 Sancti Mauri abbatis et confessoris.
16 Sancti Marcelli papae et martyris.
17 Sancti Antonii abbatis et confessoris. *Semiduplex minus.*
18 Sanctae Priscaе virginis et martyris.
19 Sanctorum martyrum Marii, Marthae, Audifax et Abacum.
20 Sanctorum Fabiani papae et martyris, et Sebastiani martyris.
21 Sanctae Agnetis vrginis et martyris. *Semiduplex minus.*
22 Sanctorum martyrum Vincentii et Anastasii.
23 Sanctae Emerentianae virginis et martyris.
24
25 *Conversio sancti Pauli. Duplex minus.*
26
27
28 Sanctae Agnetis secundo.
29
30
31 Sanctorum martyrum Cyri et Ioannis.

FEBRUARIUS

- 1 Sancti Ignatii episcopi et martyris.
2 *Purificatio Sanctae Mariae Virginis. Duplex maius.*
3 Sancti Blasii episcopi et martyris.
4
5 Sanctae Agathae virginis et martyris. *Semiduplex minus.*
6 Sanctae Dorotheae virginis et martyris.
7
8
9 Sanctae Apoloniae virginis et martyris.
10 Sanctae Scolasticae virginis.
11
12
13
14 Sancti Valentini presbyteri et confessoris.
15 Translatio sancti Antonii Ordinis Minorum.
16
17
18
19
20
21
22 Cathedra sancti Petri. *Duplex minus.*

23 *Vigilia.*
24 *Sancti Mathiae apostoli. Duplex minus.*
25
26
27
28

*Bisextum sextae martis tenere Kalendae.
Posteriore die celebratur festa Mathiae.**

MARTIUS

1
2
3
4
5
6
7 *Sanctarum virginum et martyrum Perpetuae et Felicitatis. Et sancti Thomae de Aquino confessoris.*
8
9 *Sanctorum Quadraginta martyrum.*
10
11
12 *Sancti Gregorii papae et confessoris. Duplex minus.*
13
14
15
16
17
18
19
20
21 *Sancti Benedicti abbatis et confessoris. Semiduplex minus.*
22
23
24
25 *Anuntiatio sanctae Mariae Virginis. Duplex minus.*
26
27
28
29
30
31

---

* U prijestupnoj godini blagdan sv. Matije slavi se 25. veljače.

APRILIS

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14 Sanctorum martyrum Tuburtii et Valeriani et Maximi.
- 15
- 16
- 17 Sancti Aniceti papae et martyris.
- 18
- 19 Sancti Crescentii confessoris.
- 20
- 21
- 22 Sancti Sotheris papae et martyris et sancti Caii papae et martyris.
- 23 Sancti Georgii martyris.
- 24 *Extrema Pascae tua docet passio Marce.*
- 25 Sancti Marci evangelistae. *Duplex minus.*
- 26 Sancti Cleti papae et martyris. Et sancti Marcellini papae et martyris.
- 27
- 28 Sancti Vitalis martyris.
- 29 Sancti Petri martyris Ordinis Praedicatorum.
- 30

MAIUS

- 1 *Sanctorum apostolorum Philippi et Iacobi. Duplex minus.*
- 2
- 3 *Inventio sanctae Crucis. Duplex minus.* Et sanctorum martyrum Alexandri, Eventii, Theodori et Iuvenalis.
- 4
- 5
- 6 Sancti Ioannis apostoli ante portam Latinam. *Duplex minus.*
- 7 Sanctae Domitillae virginis, martyris.
- 8 Apparitio sancti Michaelis archangeli. *Duplex minus.*
- 9
- 10 Sanctorum martyrum Gordiani et Epymachi.
- 11
- 12 Sanctorum martyrum Nerei, Archilei atque Pancratii.
- 13
- 14 Sancti Bonifacii martyris.
- 15
- 16
- 17

- 18
 19 Sanctae Potentianae virginis.
 20 Sancti Petri abbatis de Morrona. Sancti Bernardini Ordinis Minorum.
 21
 22
 23
 24
 25 Translatio beati Francisci. Et sancti Urbani papae et martyris. Et sancti Zenobii episcopi et confessoris.
 26 Sancti Eleutherii papae et martyris.
 27 Sancti Ioannis papae et martyris.
 28
 29
 30 Sancti Felicis papae et martyris.
 31 Sanctae Petronillae virginis.

IUNIUS

- 1 Sancti Pauli episcopi et martyris.
 2 Sanctorum martyrum Marcellini, Petri atque Herasmi.
 3
 4
 5
 6 Sancti Alexandri episcopi fesulani et martyris.
 7
 8
 9 Sanctorum martyrum Primi et Feliciani.
 10
 11 Sancti Barnabae apostoli. *Duplex minus.*
 12 Sanctorum martyrum Basilidis, Cirini, Naboris et Nazarii et Celsi.
 13 Sancti Antonii confessoris.
 14
 15 Sanctorum martyrum Viti et Modesti atque Crescentiae.
 16
 17
 18 Sanctorum martyrum Marci et Marcelliani.
 19 Sanctorum martyrum Gervasii et Prothasii.
 20 Sancti Silvestri papae et martyris.
 21
 22 Sancti Paulini episcopi et confessoris.
 23 *Vigilia.*
 24 *Nativitas sancti Joannis baptistae. Duplex maius.*
 25
 26 Sanctorum martyrum Ioannis et Pauli. *Semiduplex minus.*
 27
 28 Sancti Leonis papae et confessoris. *Vigilia.*
 29 *Sanctorum apostolorum Petri et Pauli. Duplex maius.*
 30 *Commemoratio sancti Pauli apostoli. Duplex minus.*

IULIUS

- 1 Octava sancti Ioannis baptistae.
- 2 Visitatio Sanctae Mariae. Sanctorum martyrum Processi et Martiniani. *Duplex maius.*
- 3
- 4
- 5
- 6 Octava apostolorum Petri et Pauli. *Duplex minus.* Sancti Romuli martyris et episcopi fesulani.
- 7
- 8
- 9
- 10 Sanctorum martyrum VII fratrum. Et sanctarum martyrum Rufinae et Secundae virginum.
- 11 Sancti Pii papae et martyris.
- 12 Sanctorum martyrum Naboris et Felicis.
- 13 Sancti Anacleti papae et martyris.
- 14
- 15 Sanctorum martyrum Quirici et Iulittae.
- 16
- 17 Sancti Alexii confessoris.
- 18 Sanctorum martyrum Simphorosae cum septem filiis suis.
- 19
- 20 Sanctae Margaritae virginis et martyris.
- 21 Sanctae Praxedis virginis.
- 22 *Sanctae Mariae Magdalenae. Semiduplex maius.*
- 23 Sancti Apollinaris episcopi et martyris.
- 24 Sanctae Christinae virginis et martyris. *Vigilia*
- 25 *Sancti Iacobi apostoli. Duplex minus.* Et sancti Christofori martyris.
- 26 Sancti Pastoris presbyteri et confessoris. Et sanctae Annae matris BVM.*
- 27 Sancti Panthaleonis martyris.
- 28 Sanctorum martyrum Nazarii et Celsi, Victoris papae et martyris, et Innocentii papae et martyris.
- 29 Sanctorum martyrum Felicis, Simplicii, Faustini et Beatricis et sanctae Marthae virginis.
- 30 Sanctorum martyrum Abdon et Senen.
- 31

---

* U originalu poslije riječi *matris* stoji skraćunica: *do.* sa znakom *i* iznad slova i znakom *e* poviše točke. Po sebi se čini da bi se takva skraćunica mogla razriješiti riječju *dominae*. Ali budući da je takvo razrješenje neuobičajeno, skraćunicu sam, ne pronalazeći rješenje, zamijenio s uobičajenom skraćenicom BVM.

AUGUSTUS

- 1 Sancti Petri ad vincula. Et sanctorum Machabeorum martyrum. *Duplex minus.*
- 2 Sancti Stephani papae et martyris.
- 3 Inventio corporis sancti Stephani prothomartyris. *Semiduplex minus.*
- 4 Sancti Iustini presbyteri et martyris.
- 5 Sanctae Mariae ad nives. *Duplex maius.* Et sancti Dominici confessoris.
- 6 Sancti Sixti papae et martyris. Et sanctorum martyrum Felicissimi et Agapiti.
- 7 Sancti Donati episcopi et martyris.

- 8 Sanctorum martyrum Cyriaci, Largi et Smaragdi.
 9 Sancti Romani martyris. *Vigilia*.
 10 *Sancti Laurentii. Duplex minus.*
 11 Sanctorum martyrum Tiburtii et Susannae.
 12 Sanctae Clarae virginis.
 13 Sanctorum martyrum Ypoliti et sociorum eius.
 14 Sancti Eusebii presbyteri et confessoris.
 15 *Assumptio Sanctae Mariae Virginis. Duplex maius.*
 16
 17 Octava sancti Laurentii martyris. *Semiduplex maius.*
 18 Sancti Agapiti martyris.
 19 Sancti Ludovici episcopi et confessoris de Ordine Fratrum Minorum.
 20 Sancti Bernardi abbatis.
 21
 22 Octava Sanctae Mariae. *Duplex minus.* Et sancti Tymothei, Ypoliti et Symphoriani.
 23 *Vigilia.*
 24 *Sancti Bartholomei apostoli. Duplex minus.*
 25 Sancti Lodovici Confessoris regis Franciae et episcopi.* Sancti Zepherini papae et
 martyris.
 26
 27
 28 Sancti Augustini episcopi et confessoris. *Duplex minus.* Et sancti Hermetis martyris.
 29 Decollatio sancti Ioannis baptistae. *Duplex minus.* Et sanctae Sabinae martyris.
 30 Sanctorum martyrum Felicis et Audacti.**
 31

---

* U izvorniku stoji skraćenica *e.* sa znakom *i* iznad točke. Takva se skraćenica upotrebjava u Kalendaru samo dva puta, u nedostatku prostora, umjesto skraćenice *epi* u značenju *episcopi* i to 28. VIII. za sv. Augustina i 18. XI. za sv. Fridijana biskupa. Budući da francuski kralj sv. Ljudevit nije bio biskup ovdje je ta oznaka najvjerojatnije upala pogrešno pri prepisivanju iz nekog franjevačkog predloška u kojem je slijedeći dan bila ubilježena *octava sancti Ludovici episcopi et confessoris.*

** Pogrešno umjesto *Adaucti.*

SEPTEMBER

- 1 Sanctorum XII fratrum. Et sancti Egidii abbatis.
 2 Sancti Antonini martyris.
 3
 4
 5
 6
 7
 8 *Nativitas sanctae Mariae virginis. Duplex maius.* Et sancti Adriani martyris.
 9 Sancti Gorgonii martyris.
 10
 11 Sanctorum martyrum Prothi et Iacincti.
 12
 13
 14 *Exaltatio sanctae crucis. Duplex minus.* Et sanctorum martyrum Cornelii et Cypriani.

- 15 Octava sanctae Mariae virginis. *Duplex minus*. Et sancti Nychomedis martyris.
 16 Sanctorum martyrum Eufemiae, Luciae et Geminiani.
 17 Sacrorum stigmatum beati Francisci.
 18
 19
 20 Sanctorum martyrum Eustachii et sociorum eius. *Vigilia*.
 21 *Sancti Mathaei apostoli et evangelistae. Duplex minus*.
 22 Sanctorum martyrum Mauricii et sociorum eius.
 23 Sancti Lini papae et martyris.
 24
 25
 26 Sanctorum Cypriani episcopi et martyris. Et Iustinae virginis et martyris.
 27 Sanctorum Cosmae et Damiani martyrum.
 28
 29 *Dedicatio sancti Michaelis archangeli. Duplex minus*.
 30 Sancti Hieronymi presbyteri et confessoris. *Duplex minus*.

OCTOBER

- 1 Sancti Remigii episcopi et confessoris.
 2 Translatio sanctae Clarae.
 3
 4 Nativitas beati Francisci confessoris.
 5
 6
 7 Sancti Marci papae et confessoris. Et sanctorum martyrum Sergi et Bachi, Marcelli et Apulei.
 8
 9 Sancti Dyonisii, Rustici et Eleutherii martyrum.
 10 Sancti Cerbonii episcopi et confessoris.
 11 Octava beati Francisci confessoris.
 12
 13
 14 Sancti Calisti papae et martyris.
 15
 16 Sancti Galli abbatis et confessoris.
 17
 18 Sancti Lucae evangelistae. *Duplex minus*.
 19
 20
 21 Sancti Hylarionis abbatis. Et sanctarum XI milium virginum.
 22
 23
 24
 25 Sanctorum martyrum Crisanti et Dariae. Et sancti Miniatis martyris et sociorum eius.
 26 Sancti Evaristi papae et martyris.
 27 *Vigilia*.
 28 *Sanctorum apostolorum Symonis et Iudae. Duplex minus*.
 29
 30
 31 *Vigilia*.

NOVEMBER

- 1 *Festum omnium sanctorum. Duplex maius.* Et sancti Caesarii martyris.
2 Anniversarium omnium fidelium defunctorum.
3
4 Sanctorum martyrum Vitalis et Agricolae.
5
6 Sancti Leonardi condessoris.
7
8 Sanctorum Quatuor Coronatorum.
9 Dedicatio basilicae Salvatoris. *Duplex minus.* Et sancti Theodori martyris.
10 Sanctorum martyrum Trifonis et Respicii et Nimphae virginis.
11 *Sancti Martini episcopi et confessoris. Semiduplex maius.* Et sancti Mennae martyris.
12 Sancti Martini papae et martyris.
13 Sancti Bricii episcopi et confessoris.
14
15
16
17
18 Dedicatio basilicae apostolorum Petri et Pauli. *Duplex minus.* Et sancti Fridiani episco-
pi et confessoris.
19 Sancti Pontiani papae et martyris, et Helysabeth. *Semiduplex.*
20
21
22 Sanctae Caeciliae virginis et martyris. *Semiduplex minus.*
23 Sancti Clementis papae et martyris. *Semiduplex minus.*
24 Sancti Crisogoni martyris.
25 Sanctae Catherinae virginis et martyris, *Semiduplex minus.*
26 Sancti Petri Alexandrini episcopi et martyris.
27 Sancti Iacobi intercisi martyris.
28
29 Sancti Saturnini martyris. *Vigilia.*
30 *Sancti Andreae apostoli. Duplex minus.*

DECEMBER

- 1
2 Sanctae Bibianae virginis.
3
4 Sanctae Barbarae virginis et martyris.
5 Sancti Sabbae abbatis et confessoris.
6 *Sancti Nicolai episcopi et confessoris. Semiduplex minus.*
7 Sancti Ambrosii episcopi et confessoris. *Duplex minus.*
8 Sancti Zenonis episcopi et confessoris. Et conceptio Sanctae Mariae. *Duplex maius.*
9
10 Sancti Melchiadis papae et martyris.
11 Sancti Damasi papae et confessoris.
12
13 Sanctae Luciae virginis et martyris. *Semiduplex minus.*
14
15
16

- 17
18
19
20
21 *Sancti Thomae apostoli Duplex minus.*
22
23
24 *Vigilia.*
25 *Nativitas Domini Nostri Iesu Christi. Duplex maius. Et sanctae Anastasiae virginis.*
26 *Sancti Stephani prothomartyris. Duplex minus.*
27 *Sancti Ioannis apostoli et evangelistae. Duplex minus.*
28 *Sanctorum Innocentium. Semiduplex maius.*
29 *Sancti Thomae archiepiscopi et martyris. Semiduplex minus.*
30
31 *Sancti Silvestri papae et confessoris. Duplex minus.*

Značajke Kalendara

Kalendar sadrži 196 nepomičnih Gospodnjih i svetačkih liturgijskih slavlja, ne uzimajući u obzir nedjelje, tj. svetkovina, vigilijska i oktava. Na 169 dana nije zabilježeno nikakvo liturgijsko slavlje. Tako velik broj praznih dana, naročito u veljači gdje je označeno samo 11 svetačkih dana, u ožujku 5 dana (s Blagoviješću) i u travnju 9 dana, dopuštao je stavljanje težišta na ritam liturgijske godine. Zanimljivo je da se najveći broj svetačkih blagdana nalazi u vrijeme od svibnja do kolovoza, uključivo, tj. u vrijeme koje je u ritmu liturgijske godine najmanje nalgašeno u slavljenju Gospodnjeg otajstva.

Kalendar je, zapravo, rimski kalendar u franjevačkoj reviziji. Zbog toga je sasvim razumljivo da je najveći broj svetaca rimskog porijekla. Neke su svetkovine rimskog kalendara izostavljene, neke se slave na drugi dan (mučenica Martina 1. I., Pavao, prvi pustinjač 9. I. i Domitila 7. V., npr.) a na neke su dane dodane nove svetkovine. Očito je da je ispuštanje barem nekih svetkovina uvjetovano njihovim lokalnim obilježjem, kao npr. Katedra sv. Petra u Rimu 18. I., pa se na te svetkovine u proučavanju kodeksa ne osvrćem. Kao zanimljivije za proučavanje uzimam svetkovine koje se slave na drugi dan nego u rimskom kalendaru ili se u njem ne pojavljuju, odnosno svetkovine koje se čine značajne za otkrivanje porijekla samog Kalendara ili za širenje svetačkog bogoslužja.

Pokušamo li raslojiti te svetkovine po njihovu porijeklu, dobit ćemo nekoliko slojeva.

1) *Orijentalni sloj* sačinjavaju:

1. I. Sv. Bazilije
15. VII. Sv. Kvirik i Julita, mučenici.

Svetkovina sv. Bazilija istočnog je porijekla i prema N. Nillesu u latinskom je obredu bilo zabranjeno liturgijsko slavlje u čast sveca na tako veliku Gospodnju svetkovinu kao što je Obrezanje Gospodinovo koje se slavilo taj dan. Zbog toga se svetkovina sv. Bazilija na Zapadu slavila općenito 14. lipnja a bazilijanci u Grot-

taferrati kod Rima slavili su Bazilija s ostalim svecima svoga reda još i 30. svibnja.⁸ Naš kalendar, međutim, donosi taj blagdan kao i mnogi staroslavenski kalendari 1. siječnja skupa s rimskom mučenicom Martinom koja se u Rimu slavila prema martirologiju 30. siječnja. Na Zapadu se Bazilije slavio 1. siječnja u Tridentu i Arlesu⁹ a spadao je i među vlastite svetkovine poznatog samostana St. Gallen odakle je možda sa sv. Galom opatom (16. X.) ušao i u naš kalendar.

Kvirik i Julita se u rimskom martirologiju navode 16. VI. a u splitskom je kodeksu njihova svetkovina označena 15. VIII., tj. na isti dan kad ih slavi Istočna crkva¹⁰ i kad ih donose naši glagoljski kalendari.

2) Najizrazitiji sloj svetaca sačinjavaju *franjevački sveci*. To su:

- 15. II. Prijenos sv. Ante
- 20. V. Sv. Petar opat iz Morrone (papa Celestin V.)
- 20. V. Sv. Bernardin Reda manje braće
- 25. V. Prijenos blaženog Franje
- 13. VI. Sv. Ante priznavalac
- 12. VIII. Sv. Klara djevica
- 19. VIII. Sv. Ljudevit biskup i priznavalac iz Reda manje braće
- 25. VIII. Sv. Ljudevit priznavalac francuski kralj
- 17. IX. Stigmate blaženog Franje
- 2. X. Prijenos sv. Klare
- 4. X. Preminuće blaženoga Franje priznavaoca
- 10. X. Oktava bl. Franje priznavaoca
- 19. XI. Elizabeta

Taj je sloj svetaca obrađen kod nas u svezi sa staroslavenskim liturgijskim knjigama i na njemu se suviše zadržavati.¹¹

3) Odmah poslije franjevačkog sloja po brojnosti izgleda najizrazitiji *toskanski sloj*, tj. sveci s područja talijanske pokrajine Toscanne. To su:

- 19. IV. Sv. Krescencije priznavalac
- 25. V. Sv. Cenobije biskup i priznavalac
- 6. VI. Sv. Aleksandar fiezolski biskup i mučenik
- 6. VII. Sv. Romul mučenik i fiezolski biskup
- 25. X. Sv. Minijat mučenik i njegovi drugovi
- 10. X. Sv. Cerbonije biskup i priznavalac
- 18. XI. Sv. Fridijan biskup i priznavalac

8. N. NILLES, *Kalendarium manuale utriusque Ecclesiae, orientalis et occidentalis*, I, Oeniponte 1879, 47-48.

9. Usp. H. GROTEFEND, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover 1960, 37.

10. Usp. NILLES, *Kalendarium* I, 211-212.

11. Uz spomenuti članak J. Tandarića usp. posebno: M. PANTELIĆ, *Kalendar II. novljanskog brevijara iz 1495. god.*, Slovo, 29 (1979) 31-68; B. GRABAR, *Tiskani glagoljski Baromićev brevijar*, Slovo, 34 (1984) 169-180.

Budući da se radi o lokalnim svecima, možda je potrebno napomenuti da su Krescencije, Cenobije i Minijat firentinski sveci i štovali su se posebno u Firenzi. Aleksandar i Romul bili su biskupi u gradiću Fiesole nedaleko od Firenze. Cerbonije je bio biskup Populonije. Kad je u IX. st. Populonija razorena, urna s njegovim ostacima prenesena je u Massu Maritimu koja je postala biskupsko sjedište. Tu mu je u čast sagrađena katedrala u kojoj mu se i danas čuvaju moći.¹² Fridijan je kao biskup upravljao biskupijom Lucca a kasnije su mu kao svecu bile posvećene brojne crkve na pizanskom i firentinskom području.¹³

4) Od *franačkih svetaca* čije se štovanje širilo izravno ili preko Rima u splitskom kodeksu imaju naznačene blagdane:

- 2. IX. Sv. Antonin mučenik
- 1. XI. Sv. Cezarije mučenik
- 6. XI. Sv. Leonardo priznavalac
- 11. XI. Sv. Martin biskup i priznavalac
- 13. XI. Sv. Brikcije biskup i priznavalac

Antonin je bio mučenik u Pamiersu, Cezarije biskup u Clermontu, Leonardo pustinjač i opat kod Limogesa, Martin biskup u Toursu i Brikcije, Martinov učenik i biskup u Toursu.

5) Izvan okvira navedenih slojeva uz već spomenutog sv. Gala opata i priznavaoca (6. X.) moglo bi se svrstati i veronskog biskupa Zenona (8. XII.) i sv. Pavla biskupa (1. VI.) nepoznata porijekla. Doduše teoskanski smo sloj mogli proširiti na italski pa bi tako bio obuhvaćen i Zenon ali nam se činilo da se suženjem sloja jače ističe njegovo značenje. Što se tiče sv. Pavla biskupa, rimski martirologij spominje 2. lipnja dva Pavla mučenika, skupa s drugim mučenicima, ali nijedan od njih nije bio biskup.

Kasnijom rukom, negdje u XVII. – XVIII. stoljeću u Kalendar su uneseni slijedeći sveci:

- 19. III. Sv. Josip
- 2. IV. Sv. Franjo Paulski
- 14. VII. Sv. Bonaventura naučitelj, Reda manje braće
- 16. VIII. Sv. Roko priznavalac
- 12. XI. Sv. Didak priznavalac, Reda manje braće
- 21. XI. Prikazanje Blažene Djevice Marije

Teško je znati pobliže vrijeme kad su ti sveci uneseni u Kalendar. No, svakako su upisani poslije reforme kalendara pape Pija V. jer se prije te reforme sv. Bonaventura slavio u drugu nedjelju srpnja. A i rukopis, kako je rečeno, odaje XVII. – XVIII. stoljeće.

12. S. DE PAOLI, *Cerbonio, vescovo di Populonia*, Biblioteca sanctorum (BS) III, Roma 1963, 1130-1131.

13. L. CHIEROTTI, *Frediano, vescovo di Lucca*, BS, V, 1263.

Porijeklo i kasnija sudbina Kalendara

U raslojavanju svetaca po njihovu porijeklu i po porijeklu štovanja uzeti su u obzir samo sveci koji nisu ušli u kasniji reformirani rimski liturgijski kalendar pape Pija V. ili je u njemu njihovo slavlje označeno na drugi dan. Jedino je potpuno naveden franjevački sloj svetkovina. Ipak i takvim nepotpunim raslojavanjem može se izvući nesumnjiv zaključak da je Kalendar u splitskom kodeksu toskanske provenijencije. To očitito pokazuje veliki broj svetaca toskanskog porijekla.

Kalendar je napisan polovicom XV. stoljeća, najvjerojatnije između 1450. i 1457. godine. To se može zaključiti po tome što je u Kalendar unesen kao zadnji kanonizirani svetac sv. Bernardin Sijenski (20. V.) koji je umro 1444. a kanoniziran 1450. godine.¹⁴ U Kalendar nije, naprotiv, upisana svetkovina Preobraženja Gospodinova, koja se već otprije štovala u nekim krajevima a za cijelu ju je Crkvu uveo papa Kalist III. godine 1457. kao spomen na pobjedu kršćana nad Turcima kod Beograda.

Ne zna se kad je kodeks prispio u Dalmaciju ni način njegova prispjeća. Ne zna se da li ga je sobom donio neki student sa studija, neki profesor koji je bio u Italiji na putovanju ili tamo predavao, neki misionar ili netko drugi. Iz kodeksa se može saznati jedino da je pripadao nekom fra Angelu Leandre o kojem nemamo nikakvih drugih podataka. On ga je prodao kleriku fra Iliji Bašiću s Prugova.¹⁵ Bašić ga nije zadržao dugo već ga je 28. studenog 1727. prodao kleriku fra Andriji Vučkoviću iz Sinja.¹⁶ Budući da su sva trojica vlasnika, čini se, bili klerici, moglo bi se pretpostaviti da je kodeks služio i kao tekst za upoznavanje sv. Franje i franjevačkih ideala. Ali Vučković se više nije odijelio od tog kodeksa sve do smrti. Kad je 17. travnja 1751., kao samostanski gvardijan, umro u Splitu kodeks je smješten u samostansku biblioteku¹⁷ gdje je ostao nezapažen do naših dana.

Zaključak

Kalendar pokazuje široku povezanost koja se očituje u štovanju svetaca u liturgiji XV. stoljeća na kršćanskom Zapadu. Osnovu je tog štovanja pružao rimski kalendar, brevijar i misal s odnosnim misama i službama (oficijem). Kao što

14. B. KOROŠAK, *Bernardino da Siena*, BS, II, 1312.

15. O toj prodaji saznajemo iz bilješke na f. 268v: „*Ego Fr. Elias Bassich aemi hunc librum a Fratre Angelo Leandre, Vissovatii, die 1. martii*“.

16. Kupovinu je zabilježio sam Vučković na naslovnoj strani *Speculum vitae* /f. 13r/ slijedećim tekstem: „*A di 28 novembre 1727. Ad uso fra Andrea Vuscovich di Sign questo libro ho comprato dal fra Elia Bosich(!) chierico professo di questa Provincia.*“

17. To svjedoči bilješka na drugoj strani naslovnog lista *Speculum vitae* [f. 13v]: „*Hic liber pertinet ad Conventum Sanctissimi Redemptoris Spalati. Anno Domini 1751 die 17 aprilis quando obiit supradictus*“.

je već rečeno, sveci koji su imali lokalno rimsko značenje u kalendaru su izostavljeni i nadomješteni svecima iz drugih slojeva, napose svecima iz franjevačkog reda, svecima iz različitih krajeva čime se dobilo na kršćanskom zajedništvu, i svecima s toskanskog područja koji su u krugu nastanka kalendara imali veće značenje.

Kalendar, dakle, potvrđuje poznatu činjenicu o širenju utjecaja franjevačkog reda u liturgiji i vjerskom životu, ali isto tako pokazuje i otvorenost različitim utjecajima koji su strujili s Istoka na Zapad i obrnuto sa Zapada prema srcu Evrope i prema Istoku.

Iz kalendara se jasno očituje da je utjecaj jednoga kršćanskog područja na drugo u svetkovanju pojedinih svetaca širi nego se ponekad misli. Iz njega se naslućuje da nam je i štovanje svetaca koje smo naveli kao istočni sloj moglo doći preko Zapada iako se ti sveci slave, za razliku od rimskog kalendara, na isti dan kao i na Istoku.

Pa premda je širenje štovanja nekih svetaca, kao npr. sv. Elizabete i sv. Ljudevita, moglo kod nas imati i svoje političke razloge zbog povezanosti s ugarskim i napuljskim kraljevstvom, splitski nam kodeks pruža dokument više da širenje tog štovanja postavimo na široku religioznu osnovicu.¹⁸

I na kraju se može zaključiti. Premda se ne može ustanoviti utjecaj splitskog kodeksa na razvoj liturgije kod nas, dapače po svemu izgleda da nekog značajnog utjecaja on nije ni imao, on nam pomaže da, uspoređujući našu liturgijsku baštinu s liturgijskom baštinom ostalog kršćanstva, možemo o njoj donijeti ispravniji sud i otkriva široko strujanje međusobnih liturgijskih, religioznih, socijalnih, kulturnih i međuljudskih utjecaja u kršćanstvu XV. stoljeća.

---

18. Sv. Elizabeta, koju neki pripisuju ugarskom ili panonskom sloju svetaca, općenito se navodi u različitim kalendarima pa je teško znati da li je njezino štovanje došlo k nama preko Zapada ili se na Zapad, što je naravnije, širilo preko naših krajeva. U svakom slučaju, čini se da širenje njezina štovanja treba pripisati franjevcima pa ona po tome spada u franjevački sloj svetaca. Franjevačkom sloju pripada i sv. Ljudevit, biskup i priznavalac. I teško je znati koliko je njegova pripadnost anžuvinskoj lozi utjecala da mu se štovanje proširi i u našim priobalnim krajevima. Svakako i u našim glagoljskim kalendarima imao je isti stupanj svetkovanja kao i u rimsko-franjevačkim kalendarima. Dapače, samim tim što mu je u nekim glagoljskim kalendarima ponekad pridružen i mučenik Magno moglo bi se zaključiti da mu je svetkovanje bilo manje naglašeno nego u kalendarima koji su donosili samo Ljudevitovo ime.